

סימן א. בדין חינוך הקטנים ביום כיפור, פב ע"א

- א. משנה. התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים, אבל מחנכין אותן לפני שנה ולפני שנתים, בשביל שיהיו רגילים במצות.
- ב. גמרא. השתא בפני שנים מחנכין לחזו, בפני שנה מבעיא? אמר רב חסדא: לא קשיא; הא – בחולה, הא – בבריא.
- ג. אמר רב הונא: בן שמונה וכן תשע מחנכין אותו לשעות, בן עשר וכן אחת עשרה משלימין מדרבנן, בן שתים עשרה משלימין מדאורייתא בתינוקות. ורב נחמן אמר: בן תשע בן עשר מחנכין אותו לשעות, בן אחת עשרה בן שתים עשרה – משלימין מדרבנן, בן שלש עשרה משלימין מדאורייתא בתינוק.
- ד. ורבי יוחנן אמר: השלמה דרבנן ליכא, בן עשר בן אחת עשרה – מחנכין אותו לשעות, בן שתים עשרה – משלימין מדאורייתא.
- ה. תנן: התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים, אבל מחנכין אותן לפני שנה ולפני שנים. בשלמא לרב הונא ורב נחמן – לפני שנה ולפני שנים, לפני שנה לדבריהן ולפני שנים לדבריהן.
- ו. אלא לרבי יוחנן קשיא! אמר לך רבי יוחנן: מאי שנה או שנים – סמוך לפירקון.
- ז. תא שמע, דתני רבה בר שמואל: תינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים, אבל מחנכין אותן שנה או שנים סמוך לפירקון. בשלמא לרבי יוחנן – נחא,
- ח. אלא לרב הונא ולרב נחמן, – קשיא! – אמרי לך רבנן: מאי חינוך נמי דקתני – השלמה. וזמי קרי לחינוך השלמה? והא תניא: אי זה חינוך? היה רגיל לאכול בשתי שעות – מאכילין אותו לשלש, בשלש – מאכילין אותו בארבע! – אמר רבא בר עולא: תרי חנוכי הוו.

סעיפים א-ד הצגת השיטות [אליבא דרש"י]

חינוך הקטנים – מספר השנים לפני החיוב דאורייתא

חולה	בריא	
2 [שעות]	3 [שעות]	המשנה אליבא דרב חסדא
3 [2 שעות + 1 השלמה]	4 [2 שעות + 2 השלמה]	רב הונא ורב נחמן
1 [שעות]	2 [שעות]	רבי יוחנן

ההנחה הראשונה של הסוגיא, שהביטוי במשנה 'לפני שנה' היינו השנה שלפני השנה הסמוכה לפרק דאורייתא, כלומר שנתיים לפני הפרק דאורייתא [סוף השנה העשירית לתינוקות, וסוף השנה האחת עשרה לתינוק]. כמו כן 'לפני שנתיים' היינו השנה שלפני השנה הסמוכה לפרק, כלומר שלוש שנים לפני הפרק דאורייתא.

מהצגה זו של הדברים עולה, שלא רב הונא ורב נחמן ולא רבי יוחנן מתאימים למשנה. הראשונים מחמירים יותר מהמשנה [שנה יותר לבריא ושנה יותר לחולה], ואילו האחרון מקל יותר מהמשנה [שנה פחות לבריא ושנה פחות לחולה].

פרשנות המשנה, סעיפים ה-ו

בשני הסעיפים הבאים [ה-ו] יסבירו האמוראים הנ"ל את המשנה, כל אחד לשיטתו. ההסבר של רב הונא ורב נחמן: 'לפני שנה לדבריהן ולפני שתיים לדברי תורה' [על פי התיקון של הב"ח, תיקון חיוני לשיטת רש"י]. וכך מסביר זאת רש"י: המשנה מדברת רק על חולה [דלא כרב חסדא], אלא שהיא מתארת את תחילת זמן החינוך בשני אופנים: שלוש שנים לפני הפרק דאורייתא שהוא שנתיים לפני פרק ההשלמה מדבריהם [משבצת אמצעית בטור השמאלי].

ההסבר של רבי יוחנן: 'מאי שנה או שתיים סמוך לפרק'. בניגוד להנחה הראשונית של הסוגיא, שבמונחים 'לפני שנה ולפני שנתיים' מתכוונת המשנה למספרים [2-3], לשיטת רבי יוחנן כוונת המשנה למספרים [1-2]. אין לפרש 'לפני שנה' = לפני השנה הסמוכה לפרק, אלא יש לסרס הכתוב כך: 'לפני שנה' = שנה לפני הפרק. רבי יוחנן מסכים אם כן עם רב חסדא, שהמשנה מדברת על בריא וחולה אלא שהוא חלוק עליו במספרים.

פרשנות הברייטא, סעיפים ז-ח

בברייטא ששנה רבה בר שמואל לא מופיעה המילה 'לפני', ומכאן הפירוש הפשוט הוא, שכוונת הברייטא לשנה הסמוכה לפרק דאורייתא או שנתיים סמוך לפרק, כפשטות דבריו של רבי יוחנן. רב הונא ורב נחמן יסבירו, שהברייטא עוסקת רק בשנים של ההשלמה ולא בחינוך לשעות. לפי זה הברייטא עוסקת בבריא וחולה [דווקא כפי שרב חסדא ורבי יוחנן, ולא כפי שרב הונא ורב נחמן פירשו את המשנה], בריא משלים שנתיים לפני הפרק והחולה משלים שנה לפני הפרק. [פירושו של רב חסדא לא מתיישב בפשטות עם דברי הברייטא, כך שלשיטתו תהיה כאן מחלוקת בין המשנה לברייטא].

סיכום

פרשנות המשנה והברייטא תלויה בשלושה משתנים:

מספר השנים: [2-1] / [3-2]

סוג החינוך: שעות / השלמה

סוג הילד: חולה / בריא

המשנה - רב חסדא ורבי יוחנן			רב הונא ורב נחמן		
שעות	לפני שנה	בריא	שעות	לפני שנה ולפני שנתיים	בריא
השלמה			השלמה		

עקב אילוצי מקום, טבלה זו לא מתארת את המשתנה הראשון, לכן לא משתקפת בה מחלוקת רב חסדא ורבי יוחנן. לפי רב חסדא [וכן לפי ר"ה ור"נ] כוונת המשנה לשנתיים ושלוש [הערך השמאלי במשתנה הראשון], ואילו לפי רבי יוחנן כוונת המשנה לשנה ושנתיים [הערך הימני].

בפרשנות הברייטא כולם מודים שכוונתה לערך השמאלי של המשתנה הראשון [שנה ושנתיים], והמחלוקת מתמקדת בשני המשתנים האחרים.

הברייטא - רבי יוחנן			רב הונא ורב נחמן		
שעות	שנה	בריא	שעות	חולה	בריא
השלמה			השלמה	שנה	או שתיים

עלה בידינו, שלפי רבי יוחנן המשנה והברייטא עוסקות בדיוק באותם מקרים וגם מסכימות בדיוק, והניסוח השונה [כאן לפני שנה ולפני שנתיים וכאן שנה או שתיים] אינו מעיד על שינוי משמעות. לעומת זאת לפי רב הונא ורבי יוחנן המשנה והברייטא עוסקות במקרים שונים: המשנה עוסקת בחולה [טור שמאלי] ומתארת רק את תחילת החינוך לשעות, ואילו הברייטא עוסקת בהשלמה [שורה תחתונה] ומחלקת בין חולה לבריא. גם משמעות המספרים שונה במשנה ובברייטא: במשנה מדובר על שנתיים ושלוש, ובברייטא על שנה ושנתיים.

שיטת הגר"א

לפי הגר"א אין שלוש שיטות בביאור המשנה אלא רק שתיים. רב חסדא רק חילק בין בריא לחולה, אך לא ביאר כמה שנים כל אחד, ועל כך חלוקים רב הונא ורב נחמן מחד ורבי יוחנן מאידך. דהיינו כולם מסכימים לחילוק של רב חסדא, ורק נחלקו על אופן הצבתו במשנה. הגר"א מסכים לרש"י בביאור השיטות [של ר"ה, ר"נ ור"י] להלכה, אך חולק עליו בפרשנות המשנה לפי שיטת רב הונא ורב נחמן [אך בביאור שיטת רבי יוחנן נראה שאין חילוק בין רש"י להגר"א], ולשיטתו אין צורך לתיקון הב"ח.

לדברי הגר"א, לפי רב הונא ורב נחמן המספרים במשנה לא מציינים נקודת התחלה של זמן, אלא נקודת סיום של משך זמן [=תקופה], שבמשך זמן זה קיים חינוך לשעות. בחולה מחנכים לשעות במשך שנתיים, שמסתיימות שנה לפני החיוב דאורייתא [ובשנה זו משלימים מדרבנן, וזה פשר הנוסח 'לפני שנה לדבריהן' = לפני שנת השלמה מדבריהן], ואילו בבריא מחנכים לשעות במשך שנתיים, שמסתיימות שנתיים לפני החיוב דאורייתא [ובשנתיים שלפני החיוב דאורייתא משלימים מדרבנן, וזה פשר 'לפני שתיים דבריהן' = לפני השנתיים של השלמה מדבריהן]. עלה בידנו, שאין מחלוקת אמוראים בהצבת המשנה בטבלה, אלא רק בביאור משמעות השנים הנזכרים בה:

המשנה - רבי יוחנן			רב הונא ורב נחמן		
שעות	לפני שנה	בריא	שעות	לפני שנה	בריא
השלמה			השלמה		

אם יקבל הגר"א את פרשנותו של רש"י לניתוח הברייטא, הרי שהיחס בין המשנה לברייטא לפי הגר"א הוא כדלהלן: לרבי יוחנן יש זהות ביניהן [כרש"י], ואילו לרב הונא ורב נחמן הן מקבילות: המשנה עוסקת בחינוך לשעות [חולה ובריא], והברייטא עוסקת בחינוך להשלמה [חולה ובריא]:

המשנה והברייטא לפי רב הונא ורב נחמן

חינוך לשעות [משנה]	לפני שנה	בריא
חינוך להשלמה [ברייטא]	שנה	או שתיים